

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ХРОНОНІМІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

Адекватне сприйняття англомовних назв історичних подій та періодів є значимим фактором діяльності перекладача. В статті розглядаються найбільш використовувані та традиційні способи перекладу хрононімів з англійської мови на українську. Зроблено аналіз можливості комбінування різних способів перекладу: транслітерації, транскрипції та калькування. Робота виконана на матеріалі посібників з історії Великої Британії та США.

Ключові слова: хрононім, транслітерація, транскрипція, транспозиція, калькування, комбінування, номінальний елемент.

Адекватное восприятие англоязычных названий исторических событий и периодов является значимым фактором деятельности переводчика. В статье рассматриваются наиболее употребляемые и традиционные способы перевода хрононимов с английского языка на украинский. Произведен анализ возможности комбинирования различных способов перевода: транслитерации, транскрипции, транспозиции и калькирования. Работа проделана на материале пособий по истории Великобритании и США.

Ключевые слова: хрононим, транслитерация, транскрипция, транспозиция, калькирование, комбинирование, номинальный элемент.

This article deals with the traditional ways of translating chrononyms from English into Ukrainian. An adequate perception of English names of historical events and periods is the important factor of the translator's work. The analysis of transliteration, transcription, transposition and loan translation and their possible combination is performed. The work has been done and based on history textbooks of Great Britain and the USA.

Key words: chrononym, transliteration, transcription, transposition, loan translation, combination, nominal element.

Іноземні власні назви й найменування є значною частиною словникового складу української мови. Це, в першу чергу, пов'язано з тісними міжнародними економічними, політичними та соціальними відносинами. Англомовні власні назви, в тому числі хрононіми, скла-

дають значну частину лексики у суспільному та культурному житті українців. В процесі адаптації та інтерпретації іншомовних назв важливу роль відіграють перекладачі, яким доводиться вирішувати проблему адекватного перекладу інтернаціональних власних назв згідно з українським менталітетом.

При перекладі іншомовних власних назв найвиразніше проявляється тенденція перекладача до встановлення еквівалентів в мові реципієнта. Єдиної сформульованої системи правил перекладу хрононімів не існує, тому велику роль в цьому процесі відіграє традиція, заснована на релігійних, історичних та культурних аспектах мови, якою ці власні назви перекладаються.

Актуальність дослідження викликана зростанням інтересу перекладознавчої науки до перекладу хрононімів з англійської мови на українську, відсутністю у сучасному перекладознавстві чіткої класифікації методів, засобів та прийомів передачі онімів з іноземної мови на українську, а також недостатньою систематизацією найбільш виправданих способів перекладу окремих класів власних назв для впорядкування на науковому рівні. У галузі вивчення і критичного аналізу теоретичних питань перекладу хрононімів нагромаджений незначний досвід. Проблема здійснення перекладу як власних назв взагалі, так і хрононімів зокрема, розглядається в працях І. В. Корунця, Д. І. Єрмоловича, С. І. Влахова, С. П. Флоріна та інших перекладознавців. Але у зазначених наукових роботах питання перекладу власних назв подається у загальному огляді без приділення уваги специфіці перекладу більш вузьких класів ономастики, таких як хрононіми, геортоніми та інші ідеоіми [3; 4; 6].

Метою даної роботи є дослідження та впорядкування засобів перекладу хрононімів з англійської мови на українську на сучасному етапі розвитку вітчизняного перекладознавства.

Для досягнення мети дослідження виконано наступні **завдання**:

- визначити сферу дослідження хрононімії в лінгвістиці;
- виокремити засоби перекладу хрононімів з англійської мови на українську;
- проаналізувати особливості перекладу англомовних хрононімів на українську мову.

Матеріалом дослідження слугували підручники з історії Великобританії та США загальним обсягом 332 сторінки. Методом суцільної вибірки було обрано 1000 англійських назв історичних подій і періодів (хрононімів) та їхні відповідники в українській мові.

На основі опрацьованого теоретичного та практичного матеріалу було визначено, що хрононім — це різновид оніма; власна назва відрізка часу, важливого для людського суспільства тим, що в ньому локалізована та чи інша подія, яка характеризується конкретними тенденціями. До хрононімії належать власні назви історичних подій і періодів, свят та пам'ятних дат [1: 162; 2: 197].

Робота перекладача над передачею англомовних хрононімів українською мовою пов'язана з деякими окремими проблемами. Перша — це питання вимови, друга — письмове або графічне вираження назви, а третя — комбінування засобів транскодування та калькування для створення адекватного, зрозумілого перекладу. Ці проблеми повинні вирішуватися фахівцем з перекладу.

Перша проблема, що постає перед перекладачем хрононімів з англійської мови на українську, полягає у відмінності англійської та української фонетичних систем. Питання української вимови англомовного хрононіму повинно спиратися на адекватне відтворення іншомовної власної назви з урахуванням норм української орфоєпії, вплив якої не повинен спотворювати сприйняття, розуміння та відтворення тексту реципієнтом.

Друга проблема, письмове або графічне вираження назви, часто потребує використання спеціальних графічних символів або складних письмових знаків у зв'язку з недостатньою кількістю букв-відповідників у латиниці та кирилиці, які висвітлені у графічних системах англійської та української мов відповідно. Такими символами є діакритичні знаки (надрядкові або підрядкові символи) та диграфи.

Третя проблема полягає в оптимальному адекватному комбінуванні засобів транскодування і калькування при перекладі англомовних хрононімів українською мовою. Головним чином, при вирішенні цієї проблеми необхідне уточнення інформації, що стосується того чи іншого хрононіма, у довідкових матеріалах: енциклопедіях, довідниках, історичних атласах та підручниках.

У разі неможливості визначення назви у довідкових матеріалах перекладач використовує універсальні засоби передачі іншомовних власних назв, а саме: транслітерацію, транскрипцію, калькування або їх комбінацію для досягнення найбільш адекватного перекладу.

Кожен з засобів, що вказані вище, має як свої переваги, так і недоліки. При транслітерації письмовий варіант хрононіма не спотворюється, але й не досягається мета адекватного перекладу, а отже й адекватного розуміння. Те саме стосується і транскрипції в чистому

вигляді, яка є передачею звуків англомовної власної назви в системі писемності української мови (напр., *Magna Carta* — *Магна Карта*, *Магна Чарта*) [3: 15].

Як засіб включення іноземного слова в український текст при перекладі транслітерація менш споживана, оскільки при транслітерації сильно спотворюється звукова подоба іншомовної назви.

Поza сумнівом, що далеко не все в транскрипції може бути формалізовано; норми транскрипції не можуть бути повністю уніфіковані і багато чого залишається на долю грамотності перекладача і редактора. В той же час для того, щоб створювати адекватні варіанти транскрипції, які обґрунтовано відхиляються від формальної норми, необхідно опанувати формальні закони транскрибування в максимальній мірі. Адже неможливо не відхилятися від норми взагалі у зв'язку з фонологічними, культурними та іншими особливостями мови-реципієнта.

Калькування застосовується в більшій мірі для перекладу хрононімів окремо чи у поєднанні з транслітерацією та транскрипцією. Це пов'язано з тим фактом, що до складу назв історичних подій та періодів часто входять номінальні компоненти. Вони, як правило, потребують перекладу, а саме — відтворення не звукового, а комбінаторного складу слова або словосполучення, коли складові частини хрононіма перекладаються відповідними елементами мови-перекладача.

На відміну від транскрипції, калькування не завжди є простою механічною операцією перенесення вихідної форми до мови-приймача; часто доводиться вдаватися до деяких трансформацій. У першу чергу це стосується зміни відмінкових форм, афіксів, кількості і порядку слів у словосполученні та їх морфологічного або синтаксичного статусу (напр. *Magna Carta* — *Велика хартія вольностей*) [4: 92–104].

Специфічним ускладненням при використанні цього засобу є необхідність розгортання або згортання вихідної структури, тобто додавання до неї додаткових елементів або скорочення вихідних елементів.

Окрім транскрипції та транслітерації, в практиці запозичення і перекладу власних назв спостерігається ще один досить мало вивчений принцип — принцип етимологічної відповідності, або транспозиції. В одних випадках транспозиція застосовується регулярно, в інших — епізодично (*Whiskey Rebellion* — *Пенсільванське повстання*).

До складу хрононімів, головним чином, входять топоніми (географічні назви), антропоніми (імена людей) та номінальні компоненти (напр., *age* — *вік*, *epocha*, *період*; *revolt* — *повстання*, *заколот*; *battle* — *битва*; *war* — *війна*; *invasion* — *навала*, *вторгнення*, *окупація*; *movement* —

рух; revolution — революція, переворот; incident — інцидент, епізод тощо) [5]. Присутність додаткових компонентів у хрононімі ускладнює завдання фахівця — максимально вірно перекласти назву історичної події, що неможливо без спотворення сутності та правдивості повідомлення. Саме тому транскодування чи калькування хрононіму залежить не тільки від його типу та контексту, в якому він фігурує, але й від компетентності, грамотності та фонових знань перекладача [6: 211]. “Для имени собственного основное — это соотносительность с предметом”, — пише О. В. Суперанська, підказуючи, таким чином, з чого потрібно починати. У випадку з перекладом хрононімів очевидно, що в першу чергу необхідно звернути увагу на той факт, що назви історичних подій характеризуються певним семантичним змістом, який і диктує відповідь на запитання про їх переклад.

В ході даного дослідження особливостей перекладу хрононімів з англійської мови на українську було виявлено, що майже в половині випадків, що вивчалися, перекладачі використовують засіб калькування; решта хрононімів перекладається комбінуванням калькування з транскрипцією, транслітерацією та частково транспозицією. Нерідко важливу роль при перекладі англійської хрононімії відіграє традиція, що могла складатися віками і сьогодні вже не має ґрунтового пояснення.

Калькуванням, як правило, перекладаються хрононіми, до складу яких не входять антропоніми, топоніми чи інші власні назви. До складу таких хрононімів, у свою чергу, входять номінальні елементи та лексичні одиниці, які потребують дослівного перекладу: *the Ice Age — Льодовиковий період* [7: 4], *the Peasants' Revolt — Селянське повстання* [7: 50], *the Quaker movement — Квекерський рух* [8: 9], *the meeting of the Knights of the Garter — зустріч кавалерів ордену Підв'язки* [7: 183].

Калькування переважно комбінується з транслітерацією та транскрипцією у тих випадках, коли хрононіми складаються не тільки з номінальних елементів, а й включають назви та імена міст, країн, річок, відомих діячів, з якими пов'язані ті чи інші історичні події та відрізки часу. Відповідно, калькування комбінується з тим засобом, якого потребують включені власні назви: *the battle of Waterloo — битва під Ватерлоо* [7: 129], *the Boston Teaparty — Бостонське чаювання* [8: 27] (калькування + транслітерація); *the battle of Naseby — битва при Нейсбі* [7: 91], *the Synod of Whitby — синод у Вімбі* [7: 14], *the battle of Hastings — битва при Гастінґсі* [7: 12] (калькування + транскрипція).

Випадки транспозиції часто зустрічаються під час перекладу хрононімів. Це пов'язано з відмінностями в структурах англійської та української мов; також не останню роль в цьому відіграють традиція та власне ставлення фахівця до перекладу: *the battle of Trafalgar* — *Трафальгурська битва* [7: 126], *King Arthur's Round Table* — *Круглий стіл короля Артура* [7: 45].

У діаграмі (рис. 1) представлено частотність використання засобів перекладу хрононімів з англійської мови на українську у перекладених джерелах з історії Великобританії та США.

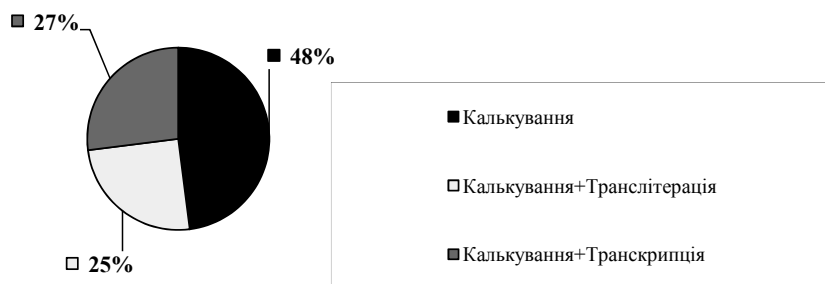

Рисунок 1. Кількісна характеристика вживання засобів перекладу хрононімів з англійської мови на українську

З представленої діаграми видно, що калькування в чистому вигляді та його комбінування з транслітерацією та транскрипцією використовуються при перекладі назв історичних подій та періодів практично в рівному співвідношенні. Калькування (48 % випадків) порівнюється з комбінуванням (52 % випадків). В свою чергу комбінування калькування з транслітерацією (25 % випадків) майже збігається з комбінуванням калькування з транскрипцією (27 % випадків).

Майже рівна кількість англомовних хрононімів, перекладених українською мовою засобом калькування і комбінуванням калькування з транслітерацією чи транскрипцією, показує, що вживання вищезгаданих засобів безпосередньо залежить від складу назви історичної події. Більша частина опрацьованих хрононімів має в своєму складі номінативні одиниці, які несуть в собі певний семантичний і логічний зміст і за усталеною традицією мають перекладатися для повного розуміння повідомлення реципієнтом. Решта “складників” назв історичних подій та періодів є власними назвами інших класів: антропонімів, топонімів, теонімів тощо. І ці “складники” трансліте-

руються чи транскрибуються згідно норм відтворення українською мовою антропонімів, топонімів, теонімів тощо. З цього і впливає така частотність вживання комбінацій *калька+транслітерація* та *калька+транскрипція* при перекладі англомовних хрононімів. Недоречним при перекладі хрононімів з англійської мови на українську є використання транскрипції та транслітерації в чистому вигляді.

У результаті дослідження було з'ясовано, що питання про особливості перекладу хрононімів з англійської мови на українську постає наразі необхідним для подальшого розвитку. В ході роботи визначено сферу дослідження хрононімії та поняття хрононіма, виокремлено засоби та визначено частотність використання калькування, транслітерації та транскрипції при перекладі англомовних назв історичних подій і періодів на українську мову. Серед проаналізованих назв історичних подій та періодів зустрічаються неоднозначні варіанти, переклад яких не підкорюється загальнозживаним правилам чи керується мовною та історичною традицією. В той же час, певною мірою використовується комбінування вищезгаданих засобів для досягнення адекватності та доцільності перекладу.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. — М. : Наука, 1978. — 199 с.
2. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М. : Наука, 1973. — 367 с.
3. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур. — М. : Р. Валент, 2001. — 200 с.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : Підручник. — Вінниця : Нова Книга, 2001. — 448 с.
5. Англо-український словник : У 2 т. — Близько 120000 слів / Склав М. І. Балла. — К. : Освіта, 1996. — 1464 с.
6. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. — М. : Международные отношения, 1980. — 350 с.
7. McDowall D. An Illustrated History of Britain. — Harlow: Pearson Education Limited, 2009. — 188 p.
8. O'Callaghan D. B. An Illustrated History of the USA. — Harlow: Pearson Education Limited, 2009. — 144 p.